

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

"Значај моралних и лидерских својстава за остварење даровитости"

Кандидат: Милена Летић

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовao комисију

16.11.2012. године, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Новом Саду

2. Састав комисије са знаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:

Др Јована Милутиновић, ванредни професор за ужу научну област Педагогија, изабрана у звање 08.11.2012. године, запослена на Филозофском факултету у Новом Саду, председник комисије

Др Радован Грандић, редовни професор за ужу научну област Педагогија, изабран у звање 05.12.1997. године, запослен на Филозофском факултету у Новом Саду, ментор

Др Грозданка Гојков, редовни професор за ужу научну област Педагогија, изабрана у звање 09.05.2002. године, запослена на Учитељском факултету у Београду

Др Александар Стојановић, ванредни професор за ужу научну област Педагогија, изабран у звање 19.11.2013. године, запослен на Учитељском факултету у Београду

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1. Име, име једног родитеља, презиме:

Милена (Миле) Летић

2. Датум рођења, општина, држава:

18.05.1983. године, Нови Сад, Република Србија

3. Назив факултета, назив студијског програма дипломских академских студија – мастер и стечени стручни назив

Филозофски факултет у Новом Саду, Мастер академске студије педагогије, Мастер педагог

4. Година уписа на докторске студије и назив студијског програма докторских студија

2009. године, Докторске студије педагогије

5. Назив факултета, назив магистарске тезе, научна област и датум одбране: –

6. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука: –

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Значај моралних и лидерских својстава за остварење даровитости

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација Милене Летић обухвата 230 страна и састоји се из две веће целине: теоријског и истраживачког дела. Након краћег увода (*Уводне напомене* од 4. до 5. стране), следи теоријски део дисертације који је конципиран кроз четири велика поглавља на укупно 98 страна.

У првом поглављу, под називом *Даровитост у светлу различитих теоријских концепција* (од 6. до 34. стране), кандидаткиња даје исцрпан приказ различитих теоријских модела даровитости следећи хронологију њиховог појављивања – од првобитних одредница Френсиса Голтона и Луиса Термана, преко Гарднеровог и Стернберговог доприноса одређењу даровитости као конструкта вишеструких способности, па све до савремених схватања даровитости као мултидимензионалног конструкта. Приказујући утицајне концепције даровитости, кандидаткиња се истовремено руководи њиховим градирањем од почетних "конзервативних" до касније установљених "либералних", настојећи да тиме истакне комплексну природу овог феномена и укаже на важност његовог тумачења и са аспекта ванинтелектуалних чинилаца. Овај сегмент рада завршава се закључком да се суштина даровитости мора односити на изузетне, високо развијене способности, што никако не значи негирање значаја персоналних и срединских чинилаца, али подразумева извесну релативизацију улоге ових фактора, у смислу њиховог квалификовања као "доприносних", а не "саставних" елемената даровитости. Тиме се поставља оквир за операционализацију конструкта даровитости у истраживачком делу рада.

У другом поглављу, под називом *Извод из емпијске евиденције о значају ванинтелектуалних чинилаца за остварење даровитости* (од 35. до 49. стране), даје се релевантан преглед ранијих истраживања која су актуализацију високих потенцијала расветљавала из угла својстава личности, срединских прилика и социо-демографских карактеристика, нарочито оних који су у емпијском делу рада назначени као варијабле истраживања. Дакле, након разматрања теоријских становишта о томе да ли се ванинтелектуални чиниоци могу сматрати генераторима или катализаторима даровитости, кандидаткиња приступа врло исцрпној анализи корпуса емпијских резултата о значају ванинтелектуалних чинилаца за остварење даровитости. Поред констатације да судбина изузетних потенцијала умногоме зависи од ванинтелектуалних чинилаца, кандидаткиња износи закључак да се феномен даровитости може прецизно сагледати једино ако се лоцира у оквире појединачних домена, те да, осим мултидимензионалности, као круцијалног модерног обележја конструкта даровитости, референтни оквир истраживања овог проблема мора бити дефинисан и у терминима конкретног домена манифестовања изврности.

У трећем поглављу, под називом *Морална димензија даровитости* (од 50. до 68. стране), даје се приказ различитих приступа у проучавању моралности и схватања моралне особе, који су послужили као оквир за конструкцију инструмента којим су у истраживању испитивана морална својства (интегритет, одговорност, саосећање и праштање). На крају овог поглавља кандидаткиња разматра могућности и формулише основне смернице за морално васпитање даровитих.

Четврто поглавље, под називом *Лидерство у контексту даровитости* (од 69. до 98. стране), почиње одређењем самог појма лидерства, а највећим делом се бави систематизацијом досадашњих налаза о личносним чиниоцима овог феномена, који су уједно представљали и основни критеријум избора лидерских својстава којима се кандидаткиња у раду бави. Реч је, наиме, о следећим својствима: склоност оригиналности и креативности, базичне димензије личности – "великих пет", мотив постигнућа и емоционална интелигенција. Осим тога, у овом поглављу се нуди осврт на практично питање образовања у функцији стварања и обликовања даровитих лидера.

Нацрт истраживања (од 99. до 122. стране) систематично је приказан и садржи све елементе који су потребни да би се добио детаљан увид у методологију истраживања (предмет, проблем, циљ, задаци, хипотезе, варијабле, инструменти, методе, технике, узорак, те поступак прикупљања и обраде података). Проблем који се у дисертацији истражује јесте: колики проценат варијансе у остварењу даровитости можемо објаснити предиктивним моделом који удружује поједина морална и лидерска својства, те која од испитиваних моралних и лидерских својстава представљају значајне предикторе успешности ученика даровитих у различитим доменима.

Резултати истраживања (од 123. до 159. стране) и њихова интерпретација приказани су у оквиру посебног поглавља. Приказ резултата организован је према постављеним задацима истраживања и садржи четири већа одељка: Морална и лидерска својства даровитих, Успешност у контексту остварења даровитости, Предвиђање варијабле остварење даровитости на основу моралних и лидерских својстава и Предвиђање школске успешности даровитих у различитим доменима на основу моралних и лидерских својстава. У оквиру првог одељка прегледно и јасно приказане су разлике у развијености моралних и лидерских својстава с обзиром на домен даровитости. У другом одељку приказане су разлике у нивоу успешности испитаника с обзиром на домен даровитости и социо-демографске карактеристике. Трећи одељак приказа резултата посвећен је предвиђању школске успешности и успешности напредног типа на основу предикторског модела који удружује испитивана морална и лидерска својства, док се у четвртном одељку разматра предвиђање школске успешности музички, ликовно, спортски и математички даровитих ученика на основу моралних и лидерских својстава.

Како је сам приказ свих добијених резултата праћен дискусијом, у *Закључним разматрањима и педагошким импликацијама* (од 160. до 165. стране) само су побројани истраживачки налази и указано је на могуће практичне импликације добијених резултата, као и на ограничења истраживања.

Након закључног поглавља следи списак *литературе* (од 166. до 183. стране) који садржи 325 библиографских јединица, релевантних за испитивани проблем истраживања.

На крају дисертације налази се седам *прилога* у којима кандидаткиња прилаже инструменте који су примењени у истраживању (Прилог 1), као и детаљан преглед обављених регресионих анализа чији су делови приказани у главним истраживачким резултатима (Прилог 2 – Предвиђање школске успешности на основу моралних и лидерских својстава; Прилог 3 – Предвиђање успешности напредног типа на основу моралних и лидерских својстава; Прилог 4 – Предвиђање школске успешности музички даровитих ученика на основу моралних и лидерских својстава; Прилог 5 – Предвиђање школске успешности ликовно даровитих ученика на основу моралних и лидерских својстава; Прилог 6 – Предвиђање школске успешности спортски даровитих ученика на основу моралних и лидерских својстава; Прилог 7 – Предвиђање школске успешности математички даровитих ученика на основу моралних и лидерских својстава).

Текст дисертације садржи 57 табела и 3 слике.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Теоријски део дисертације добро је структуриран, организован и својим садржајем представља добру основу за постављање проблема и формулисање истраживачког нацрта. Кандидаткиња је

показала завидно познавање истраживачке области и teorijske kompetencije o čemu сведочи oдабир и бројност употребљених референци. Посебан квалитет овог дела рада представља и врло јасно изражен критички осврт и аргументовано преиспитивање теоријских концепција и корпуса емпиријских налаза, који су дати у виду краћих закључака на крају појединачних поглавља теоријског дела. Врло опсежним и релевантним приказом емпиријских резултата о везама између различитих ванинтелектуалних чинилаца и реализације даровитости, кандидаткиња јасно наглашава релевантна истраживачка питања, имплицитно образлажући тако и одабир варијабли моралних и лидерских својстава у свом истраживачком нацрту.

У истраживачком делу рада кандидаткиња је исцрпно приказала све потребне елементе истраживачког нацрта. Операционализација варијабли и одабир инструмената извршени су врло пажљиво и у складу са данас утицајним и релевантним теоријским моделима. Узорак испитаника ($N = 473$), иако пригодан, поседује задовољавајући степен репрезентативности. Одабир метода статистичке обраде извршен је коректно, у складу са постављеним задацима и природом прикупљених података. Приказ резултата добро је структуриран и логично организован. У дискусији која прати резултате кандидаткиња је показала умешност у теоријском осмишљавању добијених резултата и њиховом повезивању са налазима ранијих студија. Изведени закључци усаглашени су са добијеним резултатима. Кроз дискусију резултата и у закључном делу рада, кандидаткиња је отворила низ нових питања и проблематизовала нека ранија.

Комисија процењује да су сви делови дисертације кандидаткиње Милене Летић урађени квалитетно, а резултати представљени у складу са очекивањима од научних истраживања.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Grandić, R., Milutinović, J., Stipić (**Letić**), M. (2010). Teachers' opinion on gifted students and their adequate educational support. *Didactica Slovenica – Pedagoška obzorja*, 25(5), 15-28. **M23**

Stipić (**Letić**), M. (2011). Etičke dimenzije visokih sposobnosti. U: G. Gokov, A. Stojanović (Ur.), *Darovitost i moralnost, zbornik 17*, 829-839. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača "Mihailo Palov". **M33**

Grandić, R., Stipić (**Letić**), M. (2011). Strategije podsticanja darovitih učenika. U: R. Grandić (Ur.), *Pluralizam u obrazovanju – dometi i ograničenja*, 13-32. Novi Sad: Filozofski fakultet. **M44**

Stipić (**Letić**), M., Lungulov, B. (2011). Fenomen darovitosti iz perspektive roditelja i nastavnika, U: O. Gajić (Ur.), *Kvalitet obrazovnog sistema Srbije u evropskoj perspektivi, zbornik radova/knjiga 1, Ka uspostavljanju vrednosnih okvira i standarda kvaliteta – odabrani teorijsko-metodološki koncepti*, 365-376. Novi Sad: Filozofski fakultet. **M44**

Stipić (**Letić**), M., Grandić, R. (2012). Novi tokovi u istraživanju darovitosti. U: *Metodološki problemi istraživanja darovitosti, zbornik 18*, 297-306. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača "Mihailo Palov". **M33**

Grandić, R., Stipić (**Letić**), M. (2012). Ukrštanje moralnosti i izuzetnosti: implikacije za moralno vaspitanje darovitih. U: R. Grandić (Ur.), *Pedagoški pluralizam i filozofija obrazovanja*, 55-68. Novi Sad: Filozofski fakultet. **M44**

Stipić (**Letić**), M., Grandić, R. (2012). Mišljenja roditelja o darovitoj deci i o njihovom adekvatnom obrazovanju i vaspitanju. *Pedagogija*, 67(3), 362-375. **M51**

Stipić (**Letić**), M., Grandić, R. (2012). Liderstvo, moralnost i darovitost: problemi paralele i perspektive. *Pedagoška stvarnost*, 58(2), 195-206. **M52**

Grandić, R., Stipić (**Letić**), M. (2012). Identifikacija i školovanje darovitih u svetlu dominantnih koncepcija darovitosti. *Pedagoška stvarnost*, 58(4), 638-655. **M52**

Letić, M., Lungulov, B., Grandić, R. (2013). Emocionalna inteligencija – skrivena moć uspešnih lidera. *Pedagoška stvarnost*, 59(4), 573-583. **M52**

Grandić, R., **Letić, M.** (2013), Osobine i svojstva uspešnih lidera, U: R. Grandić (Ur.), *Obrazovni sistem i vrednosti iz ugla pluralizma i autonomije ličnosti*, 9-28. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine. **M44**

Grandić, R., Milutinović, J., Stipić (**Letić**), M. (2013). A Review of Research on Leader Dispositions of the Gifted. *TTEM – Technics Technologies Education Management*, 8(4), 1903-1910. **M23**

VII ZAKЉUČCI OДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Добијени резултати, који су произашли из првог истраживачког задатка, сугеришу да постоји само једно дистинктивно обележје у сету спецификованих моралних својстава, те да се четири групе испитаника разликују само у погледу интегритета. Овакви налази могли би се сматрати потврдом досадашњих истраживања сличне проблематике, којима је установљено да су даровитим особама, генерално, својствени саосећање и жеља да ублаже туђу патњу, способност да заузму чврст морални став и понашају се у складу са неким начелом, да су даровите особе, услед потребе за логичком доследношћу, "страствено привржене истини", да "се гнушају сопствене и туђе недоследности" и да им је тешко да оправдају и разумеју било какво извртање истине.

Међутим, реализацијом другог истраживачког задатка установљено је да у конституисању специфичног профила личности даровитих појединаца домен даровитости ипак има значајну улогу. При томе се особине својствене спортски и музички даровитим ученицима везују за јавно наступање, сугеришући већу важност упућености на социјални контекст, него у случају математичког и ликовног талента, чије су битне одреднице интроспективност и упућеност на интрапсихички план. Такође, могло би се рећи да домени музике и сликарства у односу на домene спорта и математике изискују већу развијеност особина личности са предзнаком интереса за новину и различитост, док је за домene спорта и математике необично важно "играње по устаљеним правилима".

Испитивањем разлика у нивоу остварења даровитости, с обзиром на домен даровитости, установљено је да музички даровити ученици предњаче у односу на остале испитанике и у погледу школске успешности и у погледу успешности напредног типа, што је у сагласности са досадашњим истраживањима сличне проблематике.

Када је реч о испитивању повезаности између полне припадности и индикатора остварења даровитости, утврђено је одсуство статистички значајних разлика између дечака и девојчица, чиме се компромитују покушаји јасног повезивања успешности у одређеном домену са полном припадношћу.

Узраст испитаника се показао значајним само у случају школске успешности, у смислу да старији ученици постижу боље резултате у школи од млађих, док код успешности напредног типа нису установљене статистички значајне разлике с обзиром на ову социо-демографску карактеристику. Овакви налази доводе се у везу са тенденцијом да се са упознавањем домена побољшава и постигнуће даровитих ученика у школским оквирима.

Успешност даровитих ученика у овом истраживању није показала тенденцију ка мењању, у односу на образовни ниво родитеља. Овакав налаз, међутим, кандидаткиња узима са резервом избегавајући да закључи како је успешност даровитих појединаца у потпуности независна од образовног нивоа

родитеља, отуда што је испитивани узорак обухватао различите домене даровитости, због чега постоји вероватноћа добијања разлика у случају њиховог раздвајања. Стога би у наредним истраживањима овом питању требало посветити дужну пажњу.

Предиктивни модел који удружује проучавана морална и лидерска својства, објашњава око 7% варијансе школске успешности, тј. око 2% варијансе успешности напредног типа (учешћа и награде на такмичењима). Модели предикције различитих димензија успешности, узимајући у обзир популацију даровитих, бележе извесне специфичности констелација предикторских варијабли. Кад је реч о школској успешности, централном окосницом предикције ове димензије могуће је прогласити склоност ка поступању у складу са дужностима. Дакле, ученици којима је инхерентан школски тип успешности преферирају "ход по утабаним стазама", односно устројавају своје понашање у складу са прописаним правилима и дужностима. Отуда кандидаткиња претпоставља да је мотивација ове категорије ученика, превасходно, таква да су покретачи делатности спољашњи у односу на саму делатност. Што се, пак, тиче успешности напредног типа, главним обележјем могла би се прогласити сарадљивост, схваћена као димензија интерперсоналних релација која долази до изражаја у ситуацији припреме талентованог појединца за такмичење.

Када су у обзир узети специфични домени манифестовања даровитости, добијена је још прецизнија слика. Сходно томе, када је реч о музичкој даровитости резултати сугеришу пресудну улогу такмичења са самим собом у овладавању доменом музике, чиме се може објаснити око 9% варијација у школској успешности ове групе испитаника; остварење ликовне даровитости највише је детерминисано интегритетом и оскудном способношћу владања собом и својим емоцијама – овим својствима могуће је објаснити око 12% варијансе критеријумске варијабле; успешност у домену спорта није показала значајну повезаност са проучаваним својствима, вероватно због тога што се резултати у овом домену не исказују толико у школском контексту колико у ваннаставним и другим активностима, чији показатељ свакако нису школске оцене; најзад, математичка успешност се најбоље предвиђа особинама попут одговорности и савесности и њима је могуће објаснити око 11% варијација успешности у школским оквирима.

Општа хипотеза истраживања, да морална и лидерска својства имају одређену улогу у остварењу даровитости, уопште узев, је потврђена, али је њихов допринос објашњењу варијансе критеријумске варијабле мали. Сходно томе, кандидаткиња закључује да се морају имати резерве у односу на стварну улогу неких својстава личности у остварењу даровитости.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање је спроведено сагласно методологији научних истраживања. Добро операционализоване варијабле, одабир одговарајућих инструмената, добар начин узорковања и адекватано одабрани статистички поступци одлике су овог истраживања. Приказ резултата, организован у складу са постављеним циљем и задацима, је јасан, прегледан и систематичан. Налази су промишљено и тачно протумачени и теоријски утемељени. Током дискусије кандидаткиња врши компарирање добијених налаза са налазима ранијих студија и тиме резултате ставља у шири научни контекст. Закључци су изведени сагласно добијеним резултатима.

Комисија закључује да су приказ и тумачење резултата коректно урађени.

IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

1. Дисертација је написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме.
2. Дисертација садржи све битне елементе.
3. По чему је дисертација оригиналан допринос науци

Постоји неколико разлога због којих докторска дисертација Милене Летић представља оригиналан допринос истраживањима у области педагогије. Први разлог се односи на концептуалну основу дисертације. Наиме, даровитост је феномен који окупира велику пажњу истраживача, али су ретка истраживања која покушавају да ову појаву испитају у контексту утицаја ванинтелектуалних чинилаца. Сходно томе, дисертација је допринела додатном расветљавању улоге појединих својстава личности у актуализацији високих потенцијала. С тим у вези је и други важан допринос, који се огледа у новом расветљавању релација између успешности даровитих у различитим доменима и испитиваних својстава личности, о чему је у досадашњем корпусу емпиријских истраживања било врло мало речи. Трећи допринос дисертације огледа се у повезивању добијених резултата са постојећим сазнањима о остварењу даровитости. Уопште узев, морална и лидерска својства имају одређену улогу у остварењу даровитости, али је њихов допринос објашњењу варијансе критеријумске варијабле мали. Овакав резултат пружа основ за даља испитивања феномена даровитости на систематичан начин, који би требало да укључи и средински контекст као једну од значајних ванинтелектуалних варијабли.

4. Недостаци дисертације и њихов утицај на резултат истраживања

Сваки научни рад који се заснива на емпиријским подацима укључује ограничења која произилазе из несавршених метода процене релевантних феномена. У том смислу, поставља се питање да ли би одабир неких других инструмената пружио другачију слику о уделу испитиваних особина личности у актуализацији даровитости. Осим тога, треба имати у виду и то да истраживањем нису обухваћени средински чиниоци остварења даровитости, што нас лишава целовитог увида у природу овог феномена. С тим у вези, може се изнети примедба да – супротно светском тренду у испитивању успешности даровитих појединаца, где се тежи феноменолошким и акционим истраживањима – ово истраживање почива на квантитативној методологији. Ипак, с обзиром на то да је остварење даровитости код нас слабо истраживано, чини се да је једна квантитативна студија, усмерена на обухватно испитивање одлика личности даровитих у различитим доменима, представљала адекватан корак.

X ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже да се докторска дисертација Милене Летић под називом "Значај моралних и лидерских својстава за остварење даровитости" прихвати, а кандидаткињи одобри одбрана.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

Проф. др Јована Милутиновић, председник комисије

Проф. др Радован Грандић, ментор

Проф. др Грозданка Гојков, члан

Проф. др Александар Стојановић, члан